

# Rampzalig dijkbestuur

## ƙoste duizenden levens



Kerstvloed van 1717 afgebeeld in de Staatkundige Historie

*De Kerstvloed van 1717 was een van de grootste natuurrampen uit de geschiedenis van het land. Vooral Groningen werd zwaar getroffen. Maar hoe kan het dat de ravage en het dodental veel hoger was dan in het naastgelegen Friesland? Historicus Hidde Feenstra laat zijn licht schijnen op het falende bestuur van de provincie en de rol van landadel stads bestuur en commijs provinciaal' Thomas Seeratt.*

"Groningen is op een verschrikkelijke manier geraakt door de Kerstvloed; van de ongeveer 2500 slachtoffers die de vloed landelijk eiste, overleed 80 tot 90% in Groningen." Historicus Hidde Feenstra toont een opgave van het Groningse dodental dat wordt geschat op 2100 tot 2300. "Dat is een enorm en onnodig aantal. Kijk je naar Friesland dan zie je dat het gebied rond de Lauwerszee zwaar te lijden had, maar dat een groot gedeelte van het gebied achter het Friese wad, redelijk stand hield met naar verluid slechts 105 doden. Veel beter dus dan in Groningen."

Feenstra wijt de ravage in Groningen aan een dijkstelsel dat in erbarmelijke staat verkeerde. "Een kwestie van verdeeldheid en slechte bestuurlijke organisatie", zegt hij. "De structuur van verantwoordelijkheid voor het onderhoud en de opbouw van dijken was opgedeeld onder honderden 'dijkplichtigen'. Zij waakten over hun stukjes dijk en zorgden dat dit stukje in sommige gevallen wel

en andere gevallen helemaal niet werd onderhouden. Een centraal toezicht ontbrak en het besef dat een dijk alleen werkt als er geen zwakke plekken zijn, leek helemaal te ontbreken."

### Falend dijkbestuur

Het meest frappante van de falende bestuursvorm was dat het algemeen bekend was in Groningen dat de dijken geen enkele bescherming zouden bieden als een watersnoodramp zou toeslaan. Feenstra: "Je zou kunnen zeggen dat de Sint Maartensvloed van 1686 een generale repetitie was voor de Kerstvloed ruim dertig jaar later. Deze vloed had al pijnlijk duidelijk gemaakt dat de dijken praktisch geen bescherming boden tegen het opkomende water." Nog pijnlijker dan de beroerde staat van de dijken rond de tijd van de Sint Maartensvloed, was de constatering van Thomas van Seeratt, die in 1716 was aangesteld als 'commijs provinciaal', een

soort hoofd-ingenieur van de provinciale waterstaat. Hij meldde het provinciaal bestuur dat de dijken er slecht aan toe waren en trachtte het bestuur er toe te bewegen naar Friesland te reizen om de situatie daar te bekijken. Het bestuur dat de bui van een financiële en bestuurlijke crisis al zag hangen, verweet Van Seeratt

een gebrekkige kennis van dijken. Feenstra: "Van Seeratt en ook veel bestuurders van Stad en Ommelanden waren wel op de hoogte van de Friese situatie, waar het dijktoezicht centraal was geregeld. Zo'n bestuursstructuur was op dat moment ondenkbaar in Groningen."

December 1717 was in Groningen een natte, stormachtige maand. Al wekenlang was het relatief warm voor de tijd van het jaar. Veel regenval had ertoe geleid dat de landerijen drassig waren, het waterpeil in de rivieren was extreem hoog en de dijken waren met water verzadigd. Zo blijkt uit getuigenverslagen uit die tijd. De meteorologische omstandigheden ontwikkelden zich in de dagen voor Kerst tot een climax op Kerstavond: het door de stormen weggeblazen water naar de Noordzee, kwam als een boemerang terug toen de wind draaide. Opgestuwd door een harde Noordwester storm denderde een muur van water het Groningse land binnen. De relatief lage dijken waren geen partij voor golven van zo'n meter hoog. Voor duizenden mensen was er die nacht geen ontkomen meer aan.

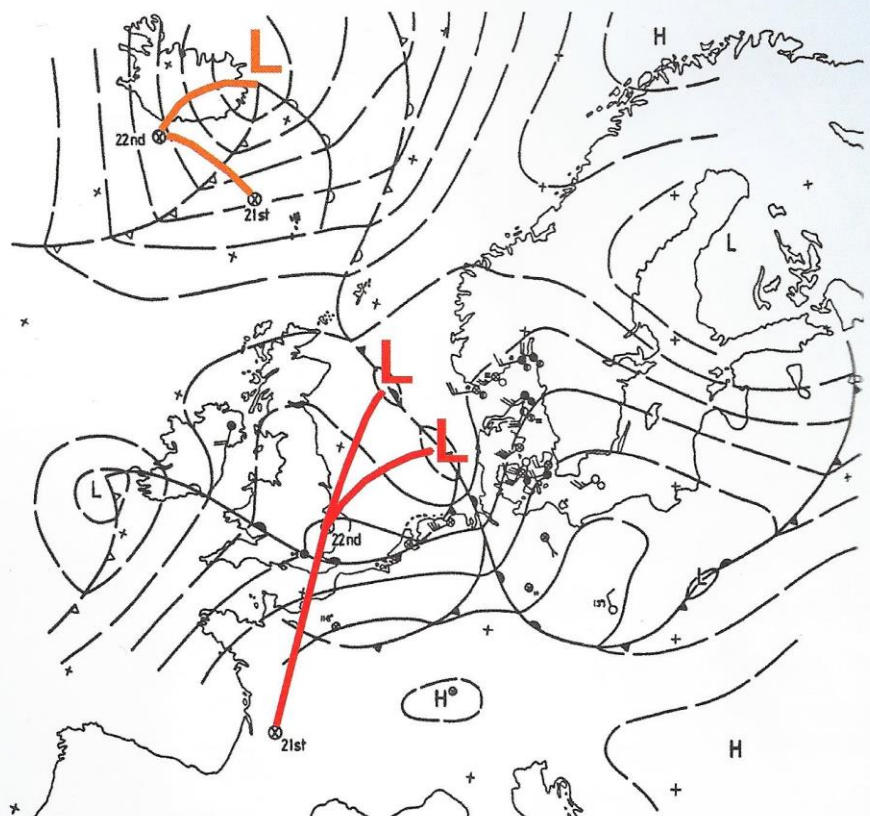
De Kerstvloed van 1717 was met recht een stormvloedgolf, vindt amateur-meteoroloog Ton Lindemann (59) uit Maarssenbroek. "Je kunt zeggen dat het water in een uur, anderhalf uur van normaal tij aanzwol tot metershoge golven die over de dijk sloegen en voor doorbraken zorgden." Lindemann geldt in Nederland als dé kenner als het gaat om stormvloeden en grote orkanen aan de Noordzeekust door de eeuwen heen. Zijn boekenkast puilt uit van de literatuur en een groot deel ervan dist hij als 'parate kennis' op. "Ik hou van the big picture", grijnst Lindemann. "De interactie tussen het weer, sterrenkunde, geologie, de natuur intrigeert me. Ik hou ervan om de grote lijn te zoeken van belangrijke weersomstandigheden en grote stormen, in het gehele Noordzeegebied van onze Noordzeekust tot aan Noord-Denemarken."

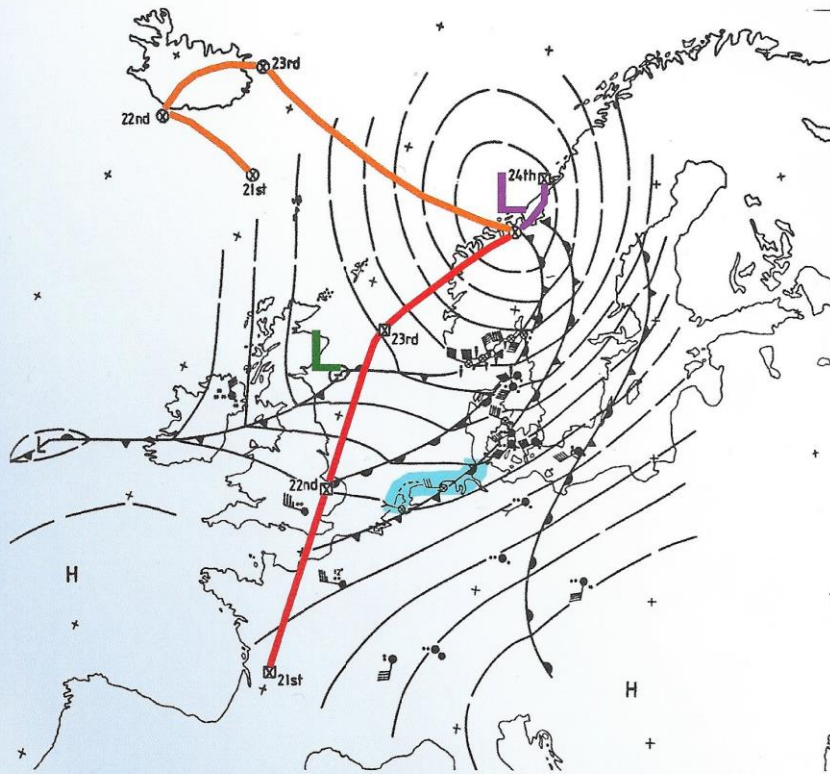
#### Depressies botsen

Lindemann trekt een lijvig boek van de plank van Hubert Lamb met een meteorologische analyse van de historische stormen vanaf 1500. De kerstvloed van 1717 staat er ook in. "Lamb baseerde zich op getuigenverklaringen, scheepslogboeken, enkele spaarzame Europese weerstations en dagboeken uit die tijd. Zweden en Denemarken waren toen in oorlog. In het Kattegat en de Oostzee lagen veel oorlogsbodems en al die zeilschepen hielden goede logboeken bij. Uit al die verslagen valt op de maken dat er een harde storm woedde met zware

regenval en onweer. In Nederland was er een handjevol weerstations zoals Cruquius bij Haarlem. Die gaf in 1717 aan dat de de-

cembermaand zacht was, met veel regen en regelmatig storm. In Amsterdam hielden sluiswachters het waterpeil en de wind-





richting in de gaten. Diverse notabelen, geletterden en vooral dominees hielden dagboeken bij. Daarin stonden gedetailleerde beschrijvingen van het weer en vooral van een 'storm als nooit tevoren'. Thomas van Seeratt, commies-provinciaal belast met de waterstaatkundige toestand van de provincie, in het bijzonder de toestand van de dijken, rapporteerde dat hij het water nog nooit zo laag had gezien bij een stevige zuidoosten wind. Hij zag zand zover het oog reikte. Je kunt concluderen dat de zuidooster het water naar het noordwestelijk deel van de Noordzee stuwde. Lamb herleidde uit die rapporten waar en wanneer het stormde en maakte er gedetailleerde

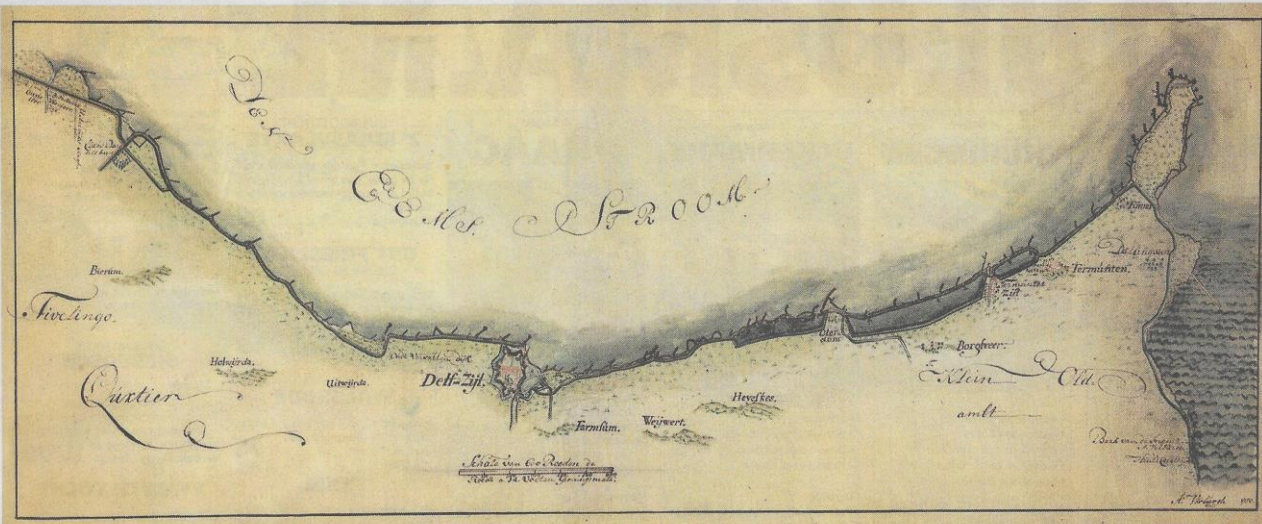
weerkaarten van. Op deze weerkaarten vanaf enkele dagen voor die kerstnacht zie je de ramp langzaam vorm krijgen. Op 22 en 23 december komt een depressie, gevuld met subtropische vochtige lucht, langzaam vanuit Noord-Frankrijk, langs de kust van België onze kant op. Die depressie splitst zich en één tak van de depressie verschuift naar de Duitse Bocht. De andere tak drijft iets noordelijker naar de kust van Noorwegen, bij Bergen. Dat is cruciaal! Je moet weten dat bij een depressie op het noordelijk halfrond de wind altijd tegen de klok in draait. Dat betekent dat in de omgeving van de Duitse Bocht, met daarin dus de Noord-Groningse kust de wind uit het zuidoosten

en later uit het zuidwesten ging waaien toen deze depressie passeerde. Vandaar dat Seeratt zag dat het water weggeblazen werd. Al dat water kwam terecht in de noordelijke Noordzee. Maar vanuit IJsland zag Lamb een depressie met koude polaire lucht in de richting van Bergen koersen. Die twee depressies ontmoetten elkaar op 24 december 1717 voor de kust van het Noorse Bergen. Bij het samensmelten van de depressie gevuld met polaire lucht en de depressie gevuld met subtropische vochtige lucht ontstond een enorme noordwester orkaan boven de Noordzee. Daarna trok de orkaan over Zuid Scandinavië naar het oosten weg. De rechtsom draaiende wind voor de Noorse kust betekende dat de wind voor Groningen ook draaide naar noordwest. Vol op de Duitse bocht. Al het opgestuwde water van de noordelijke Noordzee kwam met een loeiend tempo op de Groningse kust af. Uit getuigenverklaringen lezen we: '...onweer, waaien, en opeens was het water daar. Als een muur...'

#### Het kon erger

Na een eerdere grote stormvloed in 1686, de St. Maartensvloed, werden er nieuwe dijken aangelegd in Groningen, maar die waren slechts 2 meter 70 hoog. Maar dat maakte geen verschil toen er een watermuur van minimaal vier meter kwam aanzetten. Lindemann: "Die ruime vier meter hoogte herleiden we door een bekende peilstand uit Emden (Suurhusen): 4,45 meter boven NAP. Dat stond er dus ongeveer ook in Groningen. Reken daar de golfslag bij en dan heb je het over tot wellicht 3 meter hoge golven, bóvenop het door de orkaan aangebrachte gestuwde water van 4 meter die over de dijk spoelden. De verzadigde dijken konden dat geweld niet aan en braken." Het werd een ramp in Groningen, maar volgens Lindemann kon het nog erger. "De maan stond goed: bijna dood tij. Met springtij hadden we nog een metertje meer gehad. Toen in 2006 die paarden door het hoge water vast stonden op een buitendijkse wierde, - dat mooie TV-moment, weet je nog? - toen stond het water hoger dan in 1717."

Foto: Provincie Groningen



## 'Met een pistoolschot komt men niet over de lijken heen'

Stormvloeden teisteren eeuw in eeuw uit de Groninger kust. De Kerstvloed van 1717 was één van de ergste in zijn soort. Als de stijfkoppige Groningers beter naar de Zweedse oud-kapitein Thomas van Seeratt hadden geluisterd, had het niet zo ver hoeven komen.

Door Cees Stolk.

▲ Kaart uit 1749 van de dijken zoals ze na de Kerstvloed van 1717 werden versterkt, door A. Verburgh. – Collectie RHC Groninger Archieven

De dag voor Kerst 1717 gaat Thomas van Seeratt met de trekschuit naar de Punt van Reide. Hij komt daar als 'commijs provinciaal', een soort hoofdengineer van provinciale waterstaat. In september van 1716 is hij door de Staten van Stad en Lande in die functie aangesteld.

Hij ontmoet daar een 'heijbaas van 80 jaeren' die daar altijd heeft gewoond en die hem wijst op het extreem lage water. Hij zegt 'sulks daar noiet gesien te hebben,' noteert Van Seeratt later in zijn 'journaal'.

De dreigende lucht doet hem denken aan de luchten uit West-Indië als er een orkaan op komst is. De oud kapitein van de West-Indische Compagnie, in 1676 geboren in de buurt van het Zweedse Jönköping, vreesde het ergste. Spoorlags keert hij terug naar Delfzijl en daarna naar Groningen.

De volgende dag gebeurt inderdaad waar hij al zo bang voor was: de dijken breken door en een groot deel van Groningen en Oost-Friesland loopt onder water. Van Seeratt leidt de reddingsoperatie, maar kan niet voorkomen dat de Kerstvloed ruim 2100 slachtoffers maakt. Ongeveer 35.000 stuks vee verdrinken en 1400 huizen worden verwoest. Van

Seeratt werkt zich een slag in de rondte. Van Eerste Kerstdag tot 3 januari is hij volgens zijn journaal van 's morgens zes uur tot elf uur 's avonds in de weer, geen tijd hebbende 'om des middags in mijn huis te spijsigen.'

### Pistoolschot

De kerstvloed van 1717 eist ook in het Oldambt zijn tol: dertien doden in Nieuwolda, acht in Finsterwolde en één in Eexta. Een relatief gering aantal als je dat afzet tegen de stormvloed van 12 op 13 november 1686, beter bekend als de Sint Maartensvloed. Het Oldambt treurt dan om 482 doden, hetgeen de historicus van toen doet opmerken: 'In Nieuw Scheemda dobberde zoveel huisraad dat redders en schuiten er niet door konden. Met een pistoolschot komt men niet over de bedden, kisten, kasten, beesten en lijken heen.'

In dat jaar waarschuwt nog iemand voor het hoge water. De dominee van Termonst roept de dag voor de ramp nog vanaf de preekstoel tegen eenieder die het horen wil: 'Gemeente, ge moet Termonst terstond verlaten. De panharing zwemt bij mij al in de regenbak.' De kerkschare slaat de waarschuwing in de wind met alle gevolgen van dien. De Sint Maartensvloed slaat genadeloos toe. Van de bevolking van Termonst overleeft op twee na niemand van de 225 inwoners de ramp. De kracht van het water is volgens de verhalen zo sterk, dat zelfs de doodkisten uit hun graven spoelen.

### Steil als een peerd

Van oudsher is en blijft dijkonderhoud in de provincie Groningen een twistpunt. Wie herstelt de dijk na een doorbraak? En belangrijker: wie zorgt voor het onderhoud? De provincie of de landgebruikers, de boeren? De provincie kan wel aansporen, maar niet dwingen; het zijn de boeren die bepalen hoe het herstel gebeurt. Door die onenigheid duurt het maanden voordat na de Kerstvloed van 1717 de noordelijke dijken aangepakt worden.

Bij zijn aanstelling in 1716 is Van Seeratt al somber gesteld over de aard van de Groninger dijk. 'Zo steil als een peerd,' noemt hij de dijken. De Groninger dijken zijn te laag en te steil aan de buitenkant, zo oordeelt hij. Het water kan zo naar hartenlust toehappen en het talud aanvreten.

Hij bepleit een schuin aflopende glooiing waar het water minder vat op kan krijgen. Zijn advies wordt in de wind geslagen, met desastreuze gevolgen.

Vijf eeuwen eerder dan Van Seeratt trok een ander persoon zich al het lot van de drenkelingen aan. Ook in de 13e eeuw, als dijken niet hoger zijn dan molshopen, klotst het water vaak over de kruin en maakt slachtoffers. In zijn kronieken schrijft abt Emo van het klooster Bloemhof in Wittewierum over weer een vloed die een spoor van vernieling door het Groninger land trekt: 'Ach, hoe vreselijk was het mensen als zeedieren te zien ronddobberen tussen de golven, ongelukkigen zonder vaartuig te zien varen op wat samengebonden stukken hout of op hooi of stro als speelbal van het geweld der zee.' Abt Emo wist het al: zonder dijk is Groningen nergens.



*Het water is tot de donkergroene lijn gekomen  
tijdens de overstroming van 1717.*

*Het plaatsje Noordbroek waar de wortels van de familie Peihak liggen,  
heeft nog een gedeelte onderwater gestaan*

*In de Kerstnacht van 1717 brak een hevige noordwesterstorm los die het kustgebied van Nederland, Duitsland en Scandinavië teisterde. In dit gebied kwamen 11.000 mensen om het leven. Het was de grootste vloed sinds bijna vier eeuwen en de laatste grote overstroming in Noord Nederland. Op het noordelijk platteland stond het water een paar meter hoog en in de stad Groningen enkele voeten hoog. In de provincie Groningen worden dorpen die direct achter de zeedijk liggen bijna volledig weggevaagd. In Uithuizermeden vielen 208 doden, Leens 182, Pieterburen 172 en Kloosterburen 178. In Groningen moest worden opgetreden tegen plunderaars, die onder het mom mensen te willen redden huizen en boerderijen leeg roofden. In totaal maakte de overstroming in Groningen 2276 dodelijke slachtoffers. Daarnaast verdronken 11.457 koeien, 3.071 paarden, 1.272 varkens en 20.999 schapen. Er werden 1455 huizen vernield of ernstig beschadigd. Het water stroomde ook Amsterdam en Haarlem binnen evenals in de gebieden rond Dokkum en Stavoren. In Friesland zouden ruim 150 mensen overlijden. Ook grote delen van Noord-Holland kwamen onder water te staan, maar ook gebieden bij Zwolle en Kampen. Hier ontstond bijna uitsluitend materiële schade. In Vlieland stroomde de zee over de duinen waardoor het al eerder beschadigde dorp West-Vlieland bijna geheel verloren ging. Op middag van de overstroming kwam het provinciaal bestuur van Groningen bijeen en gaf de commies voor de waterstaat Thomas van Seeratt de opdracht een reddingsoperatie te starten. Seeratt vorderde schepen in de stad Groningen en laadde ze met voedsel en drinken. Door de*

overstroming was ook het waterpeil in de grachten van Groningen gestegen zodat de schepen niet meer onder de bruggen door konden varen. Seeratt charterde mensen om op de schepen te gaan staan om zo de diepgang van de schepen te vergroten. Op 26 december 's ochtends konden 40 schepen uitvaren. s' Middags kwamen ze terug met overlevenden, vee en goederen. Tegelijkertijd gingen sommige mensen met schepen het overstroomde land op om de verlaten huizen te plunderen. Seeratt stak daar een stokje voor door alleen schepen op het water toe te staan die van hem een vergunning hadden gekregen. Hij stuurde schepen met gewapende soldaten het water op voor controle. Van deze vloed bestaan verschillende verhalen over de lotgevallen van de slachtoffers.

"By Ulrum, op de Panster, was een Meyd agter in 't huisen rieds in 't water

dog hier had het waater geen plaats voor deese Meyd

dies smeed een golf derselve

op een losse Koe, die met de Meyd

naa 't binnen huus stapte, in 't welk

de een soowel als de andere

wierd behouden."

*Na enkele weken stroomden ondergelopen gebieden weer leeg en kon een begin worden gemaakt met de inspectie van de dijken. In februari 1718 kon Seeratt de eerste plannen presenteren voor het herstel en versterking van de zeekeringen. Seeratt kreeg volmacht van de Groningse Staten om de plannen uit te voeren. Ondanks vele strubbelingen en verzet waren de dijken in de zomer van 1719 hersteld en verbeterd.*